

RÉGI-ÚJ IMAHÁZ

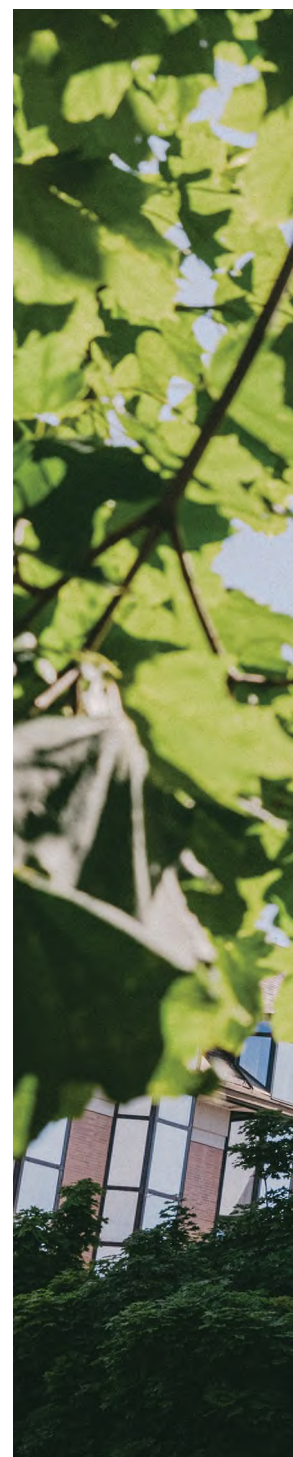
Szöveg: **Pap Lázár**
Fotó: **Földházi Árpád**

A rendszerváltást követő szállodaépítési hullámban létesült Aquincum Hotel Budapest, valamint a Lajos utcai lakótelep ölelésében áll a budapesti zsidóság legöregebb imaháza, az 1821. július 20-án felszentelt óbudai zsinagóga. Ha ma már nem emelkedik is ki a környező házak közül, a hosszú időn át tévéstúdióként használt épület ismét régi fényében várja a híveket.

A zsinagóga klasszicista jegyei arról árulkodnak, hogy valamikor a 19. század folyamán építettek, ez azonban csak részben igaz. A szabad királyi városok a 18. századi Magyarországon tiltották a zsidók letelepedését, így Pestre nem költözhetek, de a Zichy család birtokában lévő közeli Óbudára már igen. A főnemesi család szívesen látta őket, mert a zsidók által folytatott kereskedelem segítette a birtok fejlődését. A településen 1727-ben már állt egy „judenschule”, más említések szerint imaterem, de ez egy dűlås alkalmával megsemmisült. Pár évvel később már egy új (második) imaházról állapodtak meg a Zichy családdal, amely 1738-ra épült fel. Erről nem sokat lehet tudni, csupán azt, hogy kerítéssel vették körbe, illetve tartozott hozzá

zsidó iskola, mészárszék és kórház is. Szintiszta zsidó település vagy településrész viszont nem alakult ki körülötte, kifejezetten nyitottnak számított a helyi közösség, és nemzetközi értelemben is jelentős összeköttetései voltak. Ők látták el a pesti piacot is, amely a város szívében, az úgynevezett Judenplatzon (a mai Deák téren) működött. Bár a zsidóknak alkonyatig el kellett hagyniuk a várost, ez bőven elegendő időt adott számukra, hogy fellendítsék a kereskedelmet.

A második zsinagóga nagyjából három évtized múltán elkezdett omladozni, a közösség ekkor kapott engedélyt egy nagyobb templom építésére. Mivel a Habsburg Birodalom területén zsidók nem lehettek céhek tagjai, a zsinagógák építését

A 19. század elején József nádor a város egyik nevezetességeként büszkén mutogatta a klasszicista épületet a külföldi vendégeknek. A század első felében a Habsburg Birodalom legnagyobb zsidó templomának számított az óbudai, a kortársak pedig gyakran a lemergi után a második legszebbként emlegették

A zsinagóga új tóratekerceit Futó Gábor adományozta a közösségnek. Ő mesélte, hogy gyerekkorában részt vett egy iskolai fizika-diákversenyen, amelyet az 5-ös stúdióban vettek fel. Azt a feladatot kapták, hogy mágnesek segítségével határozzák meg az északi irányt, a fiatal Futó azonban a mágnesekkel való bíbelődés helyett a tóraszekrény helyét kereste, mert tudta, hogy azt mindig kelet felé tájolják, annak segítségével pedig az északi irány is meghatározható

*„A Zichy család szívesen látta a zsidókat,
mert az általuk folytatott kereskedelem segítette
a birtok fejlődését”*

is keresztény tervezőkre bízta. Az új épületet Matthäus Nepauer tervezte barokk stílusban, de a rajzokból nem maradt meg mára egy sem, így nem igazán tudjuk, miként nézett ki az imaház. Feltehetően hasonlított a kicsit később épült tarcali, bonyhádi, mádi társához vagy a kicsivel idősebb lengyelországi és morvaországi zsinagógákhoz. Annyi biztos, hogy az alapozást elrontották, így 1817-ben a teljes újjáépítés mellett döntöttek. A barokk zsinagóga egyes részei megmaradtak, de a kor ízlésének megfelelően klasszicista stílusban született újjá az épület.

Érdekes jelenségnek számított, hogy a zsidó közösségek hajlamosak voltak még nem befutott építészeket megbízni az imaházuk megtervezésével. Az építésre az elismert mérnök, Pollack Mihály és az akkor még kezdő Landherr András is pályázott. Végül, feltehetően anyagi okok miatt, Landherr kapta meg a munkát, és azt várták tőle, hogy több figyelmet fordít majd a közösség elvárásaira. Ám Pollack elképzelései is megjelentek a végeredményen, a Deák téri evangélikus templom eredeti tervei hatottak a képére. A zsinagóga jellegzetes oszlopcsarnoka a felvilágosodás, az egyenlőség és a humanizmus eszmeiségét hirdette, amely a város peremén élő zsidók számára fontos lehetett. Az óbudai zsinagóga 1820–21-es elkészülte után jelentős hatást gyakorolt a Magyar Királyság területén későbbiekben épülő imaházakra, amelyek hasonló oszlopcsarnokkal készültek több helyen is, például Csongrádon, Várpalotán és Beján. Az óbudai zsinagóga nyugati homlokzatának különlegessége, hogy az ókori szentélyek látványát idézi, illetve ez számít Pest-Buda első klasszicista portikusának is.

Az óbudai zsinagóga barokk és klasszicista változata is úttörőnek számított a maga korában. Az előbbi kilencoszthatú szerkezetével a morvaországi és galíciai zsinagógaépítészeti hagyományait követte, a magyarországi zsidóság gyökereit tükrözte. Vidéki templomok sokasága követte e mintát

az 1790-es évektől egészen a következő század derekáig. A kilencoszthatú szerkezet középpontjában a bima, vagyis a tóraolvasásra szolgáló emelvény állt, a frigyszekrény mellett ez volt a másik szakrális középpont. Idővel azonban a zsinagógák egyre inkább a keresztény templomok építészeti sajátosságaihoz kezdtek alkalmazkodni: egy központúvá váltak, a bimától térben teljesen elkülönülő frigyszekrény került a fókuszba, miként a keresztény templomokban az oltár vagy az úrasztala. A két állapot közötti átmenet mintapéldája az óbudai, ahol a klasszicista átépítés következtében az új boltozat egyértelműen megszabta a tér hosszantiségét, de a bimát meghagyták mint térelemet. Kevésbé tudatos, ám ugyancsak jelentős változásnak számított az L alakú karzat, amelynek köszönhetően a nők közelebb kerültek a tóratekersekhez, amelyekhez egyébként hozzá sem érhetnek. Ezt azonban nem vallási indíttatásból alakították így: az U alakú galéria túlzottan megerhelte volna a szerkezetet az átépítéskor, valamint aránytalan képet adott volna, így a protestáns templomokhoz hasonlóan az aszimmetrikus L forma mellett döntöttek.

A 19. század közepén fontos társadalmi változás történt: engedélyezték a zsidók szabad királyi városokban való letelepedését, így a vállalkozókedvűek beköltöztek a városokba, többek között Pest-Budára is, Óbuda zsidó közössége pedig fogyatkozni kezdett. A zsinagóga viszont változatlanul állt a századfordulőig, akkor is leginkább csak „szépészeti” változtatások történtek rajta. A díszítés új elemekkel gazdagodott, ilyen volt a zsinagóga ablakaiban megjelenő Dávid-csillag, amely a 19. század végén vált kedvelt motívummá a hazai zsidóság körében. Korábban csak a külső felületeken lehetett találkozni velük, általában geometrikus díszítésbe ágyazva. Ennek oka az lehetett, hogy a késő középkortól jellemzően a zsidó közösségek megkülönböztető jeleként használták, így diszkriminatív jelentéstartalommal is bírt. Miután 1895-ben kimondták

az izraelita felekezet egyenlőségét, a zsidóság által használt szimbólumok is változtak, így kapott egyre nagyobb szerepet a Dávid-csillag is.

Miként a zsinagóga kialakításában, úgy az óbudai közösség 19. századi életében is egyszerre jelent meg a tradíciók őrzése és az újítások iránti nyitottság. Az Eötvös József kultuszminiszter által kezdeményezett zsidó kongresszus nyomán a neológ és az ortodox álláspont elvált egymástól, illetve létrejött egy harmadik, a status quo ante irányzat, amelyik elutasította magát a kongresszust, és saját szabályzata szerint folytatta tovább a vallásgyakorlást. Az óbudai gyülekezet csatlakozott a kongresszushoz, azon belül a tradicionális, konzervatív szárnyhoz tartozott. Erről árulkodik a zsinagóga hagyományos elrendezése, valamint az orgona hiánya is. Emellett egyik rabbijuk, Adler Illés később a Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga rabbija lett, amelyet sokszor egy „konzervatívabb” neológ közösség otthonaként emlegettek.

A zsinagóga környezetében több épületet is elbontottak még a századforduló előtt, így vált a nyugati homlokzat az ekkor térré szélesedő Lajos utca felől is láthatóvá. Ezzel megszűnt a zsinagóga udvarjellege, amely korábban hellenisztikus hatását erősítette. Az 1910-es években pedig elbontották az északi és déli oldalon található melléképületeket, majd kerítéssel vették körbe az imaházat, a környezetében egyedül a Duna oldaláról maradt meg egy U alakú épületegyüttes. 1940 környékén a zsinagógától északra található épületeket is elbontották az Árpád híd építése miatt. Az imaház túlélte a második világháborút, ellenben a közösség létszáma rendkívül megcsappant, a holokauszt után kevesen tértek haza. A kerítést eltávolították, a nyugati oldalra pedig fákat ültettek, amelyek egy idő után gátolták a homlokzatra való rálátást. Mivel Óbudán ekkorra már nem volt számottevő zsidó közösség, a Magyar Izraeliták Országos Képviselete eladta

az épületet, amelyből tévéstúdiót alakítottak ki. Így történt, hogy az óbudai zsinagógában, azaz a Magyar Televízió 5-ös számú stúdiójában forgatták a *Süsü, a sárkány* című bábsorozat legtöbb részét. Egyébként a térre szükség is volt, hiszen a mesefilmben szereplő bábok nagyjából egy méter magasak voltak. A stúdióvá alakítás áldozatává vált az imaterem közepén elhelyezkedő bima, amelyet elbontottak az oszlopaival együtt, valamint a karzatokat lefalazták a nagyteremről. Úgy ítélték meg, hogy az alapok nem elég stabilak, ezért a hatóságok egy vasbeton födém beépítését írták elő az eredeti padló fölé – ennek következtében gyakorlatilag lehetetlen régészeti kutatásokat végezni az épületben. Az alapok még az 1838-as nagy pesti árvíz idején gyengülhettek meg, s az átépítés alkalmával eltávolították az árvíz szintjét jelző táblát is, amelyet jelenleg a Duna Múzeumban őriznek. A természeti csapás emlékét egyébként egy névtelen korabeli héber krónika is megőrizte. E szerint a helyi zsidók egy része a víz elől a magasabban fekvő protestáns templomba menekült. Az ár betört a zsinagógába, és már a frigyszekrényt is elérte. A helyi zsidók és svábok ekkor ladikokon

közlekedve bejutottak az imaterembe, és megmentették a tóratekerceket.

A hatvanas években a stúdióként funkcionáló templom déli oldalán panelházakat húztak fel, amelyek drasztikusan megváltoztatták az összképet, a rendszerváltást követően pedig sokáig üresen állt az épület. 2010-ben az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség visszaszerezte a zsinagógát, így az ismét eredeti rendeltetésének megfelelően működik. A bimát helyreállították, bár az eredetinel jóval könnyebb az emelvény, és mozgatható is. Ennek nagy hasznát vették egy családi nap alkalmával, amikor a zsinagóga imatermében ugrálóvárat is felállítottak. A jelenlegi közösség nincs akkora, hogy annyi ülőhelyre legyen szükség, mint régen, így az elengedhetetlen kóser konyha és az ebédlő a karzaton foglal helyet. A nők a földszinten, a férfiaktól függönnyel elválasztva imádkozhatnak. ■

Készült a Lajos utca 163. – Óbuda zsinagógája és annak közössége című könyv alapján.